

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Το έργο του

« Όπου και νὰ σᾶς βρίσκει τὸ κακό, ἀδελφοί, ὅπου και νὰ θολώνει ὁ νοῦς σας
μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμὸ καὶ μνημονεύετε Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη. »

—Ὀδυσσεύς Ἑλύτης, *Τὸ Ἄξιον Ἑστὶ*^{17]}

Μέσα στα περισσότερα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, του συγγραφέα και υμνητή «του ρόδινου νησιού του», γίνεται συχνή αναφορά στο φυσικό περιβάλλον της Σκιάθου, στις ρεματιές, τις χαράδρες, τα υψώματα, με διαφορετική το καθένα βλάστηση. Επίσης αναφέρεται συχνά και η θαλασσινή της διαμόρφωση, με τα αμέτρητα λιμανάκια, τους κόρφους και τους κάβους, τους γκρεμούς, τις σπηλιές, τα νησάκια, τις αμμουδιές, τα ακρογιάλια. Αυτές οι αλησμόνητες παιδικές μνήμες κυριαρχούν στη σκέψη του Παπαδιαμάντη και τις κάνει διηγήματα, εμπλουτισμένα με τα θρησκευτικά βιώματά του και με τα βάσανα, τους καημούς και τις μικροχαρές της σκιαθίτικης φτωχολογιάς. Οι ήρωές του είναι ψαράδες, αγρότες, ιερωμένοι, μετανάστες, πολυφαιλίτες, εργένηδες, αναξιοπαθούσες χήρες, όμορφες ορφανές, αλλά και κακάσχημες μάγισσες και διάφορες αγύρτισσες.

Όταν δεν έκανε τέχνη τις παιδικές του αναμνήσεις, έπαιρνε τα θέματά του από τη ζωή των φτωχογειτονιών της Αθήνας. Το υπόστρωμα συνήθως είναι θρησκευτικό. Το εξωτερικό περιβάλλον περιγράφεται με αληθινή λατρεία προς τη φύση. Υπάρχει όμως και μια οξύτατη ψυχολογική περιγραφή, μια εύστοχη διείσδυση στα βάθη του ψυχικού κόσμου των ηρώων του, που έκανε τόση εντύπωση, τόσο στους μετέπειτα χρόνους όσο και στην εποχή του, που πολλοί τον παρομοίασαν με τον Ντοστογιέφσκι.

Ολόκληρη η ουσία της πεζογραφίας του περικλείεται μέσα σε μια φράση του ίδιου :
«*Το ἐπ' ἐμοί, ἐνόσω ζῶ, καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω νὰ υμνῶ μετὰ
λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράφω μετ' ἐρωτοῦ τὴν φύσιν, καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ
στοργῆς τὰ γνήσια ἐλληνικὰ ἥθη*».

Στενότερα ηθογράφος στην αρχή, διεύρυνε με τον καιρό την ηθογραφία του και την τεχνική του, ώστε να θεωρείται ότι αυτός εγκαίνιασε τη διηγηματογραφία στην Ελλάδα. Προσέδωσε στο έργο του τέτοια ποιότητα, που τον καθιέρωσε ως πρωταγωνιστή της ελληνικής πεζογραφίας. Οι εμπνεύσεις του, τροφοδοτούμενες από ένα απόθεμα μνήμης, διαποτίζονται από τον ποιητικό οίστρο και τη μαγεία του

Στο δεύτερο μυθιστόρημά του *Οι έμποροι των εθνών*, ξεπερνάει την πρώτη του προσπάθεια και παρουσιάζει ένα έργο το οποίο δεν στάθηκε μόνο σημαντική προσφορά στην εποχή του, αλλά και σήμερα μπορεί να σταθεί δίπλα στα καλύτερα ιστορικά και ρομαντικά ελληνικά μυθιστορήματα ^[8] Μια πληθωρική φαντασία, σε συνδυασμό με ένα μεγάλο συγγραφικό ταλέντο, έδωσε ένα έργο πραγματικά γνήσιας καλλιτεχνικής δημιουργίας. Ξαναζωντανεύει τη νησιώτικη Βενετοκρατία στην πρώτη της εξόρμηση για την κατάκτηση των Κυκλάδων και περιγράφει με δαντικές εικόνες την αγριότητα των Βενετών και των Γενοβέζων, που είχαν ως μόνο νόμο τους την αυθαιρεσία και την ωμή ιδιοτέλεια. Αυτοί είναι «οι έμποροι των εθνών», που η δίψα του χρήματος τούς μεταβάλλει σε λύκους και απαίσιους φονιάδες των ήσυχων ανθρώπων των ελληνικών νησιών.

Το τρίτο μυθιστόρημα του Παπαδιαμάντη, *Η Γυφτοπούλα*, είναι ένα συγγραφικό τόλμημα και στη σύλληψη και στη σύνθεση και στη μορφή. ^[εκκρεμεί παραπομπή]

Δημοσιευμένη σε συνέχειες, μήνες ολόκληρους στην *Ακρόπολη* του Γαβριηλίδη, είχε τόση επιτυχία στο αναγνωστικό κοινό και γενικά στους λογοτεχνικούς κύκλους, που δημιούργησε γύρω του τον θρύλο του μάγου και του υπεράνθρωπου, καθώς ο συγγραφέας κρυβόταν στην αφάνεια και στην ανωνυμία. Η *Γυφτοπούλα* είναι ένα μυθιστόρημα για την Άλωση, ^[εκκρεμεί παραπομπή] ένας θρήνος για την Πόλη, από ένα μεγαλοϊδεάτη και Βυζαντινό, τον περίφημο φιλόσοφο Γεώργιο Γεμιστό Πλήθωνα. Για τον Παπαδιαμάντη ο Πλήθωνας είναι ένα σύμβολο, θετικό και αρνητικό. Τον θαυμάζει για την αρχαιολατρία του, τον αποδοκιμάζει για τη θρησκευτική του πλάνη και την άγונה προσπάθειά του να αναβιώσει τη θρησκεία της αρχαίας Ελλάδας. Το ανακάτωμα των Γύφτων στην ιστορία δίνει ένα ιδιαίτερο θέλητρο στην πλοκή, με αναπάντεχες συμπτώσεις που κάνουν το μυθιστόρημα ένα απέραντο περιβόλι δολοπλοκιών, με ολοκληρωμένους ήρωες τον Πλήθωνα και την άτυχη κόρη του, με τον ακόμα πιο άτυχο ερώτά της με τον Γύφτο Μάχτο (στην αυγή της ευτυχίας τους σκοτώνονται και οι δυο κάτω από τα συντρίμια των αγαλμάτων, που πέφτουν ξαφνικά από σεισμό την παραμονή της Άλωσης της Πόλης).

Με τον *Χρήστο Μηλιόνη* ο Παπαδιαμάντης ξαναζωντανεύει τα ηρωικά χρόνια της Κλεφτουριάς, της εθνικής αντίστασης. Εκεί, κατά τον συγγραφέα, η λαϊκή ψυχή, παρατημένη από την ηγεσία της, πήρε στα χέρια της την τύχη του Έθνους. Είναι ένα προανάκρουσμα της παρουσίας της νεοελληνικής ζωής, που ετοιμαζόταν να συνθέσει με τα διηγήματά του. Ο Παπαδιαμάντης πιστεύει πως η Επανάσταση δεν δικαιώθηκε. Ο λαός, που πολέμησε για να βρει την ελευθερία του, «απλώς και μόνον

μετήλλαζεν τυράννους». Κατά τον συγγραφέα, οι τύραννοι αυτοί είναι ξενόδουλοι, λογιότατοι γραμματοσοφιστές, που με τις νόθες εκλογές κάθονταν στην πλάτη του φτωχού λαού, που τον περιφρονούσαν κιόλας. Την άθλια αυτή μετεπαναστατική κοινωνία θέλησε να στηλιτεύσει με το έργο του αυτό. Ο *Χρήστος Μηλιόνης* είναι ένα ιστορικό λογοτέχνημα, που και μόνο αυτό να είχε γράψει ο Παπαδιαμάντης θα ήταν αρκετό για να χαρακτηριστεί μεγάλος συγγραφέας^[9]. Ο πυρήνας του έργου προέρχεται από το γνωστό δημοτικό τραγούδι για τον ηρωικό θάνατο του Χρήστου Μηλιόνη. Το έργο αυτό δίνει την εικόνα μιας Κλεφτουριάς με αγνό ηρωισμό και ασίγαστη πίστη στην ελευθερία.

Η *Φόνισσα* είναι η δεύτερη νουβέλα του Παπαδιαμάντη και θεωρείται, από τους περισσότερους, το αριστούργημά του. Ανήκει στα έργα της προχωρημένης ωριμότητάς του, της ρεαλιστικής περιόδου, και κλείνει μέσα του τα πιο γόνιμα στοιχεία της τέχνης του. Σύλληψη, σύνθεση, μορφή, περιεχόμενο και μύθος σχηματίζουν ένα σημαντικό έργο τέχνης. Είναι βγαλμένο από τα βάθη της ψυχής του συγγραφέα, από την τραγωδία του σπιτιού του, από τη μιζέρια του νησιού του, από τη μεγάλη δυστυχία των φτωχών ανθρώπων του λαού. Η σύνθεση του έργου είναι αριστοτεχνική και η ενότητα αδιάσπαστη. Η αφήγηση είναι γοργή, ρωμαλέα, συγκλονιστική, και παίρνει συμβολικό χαρακτήρα. Η τεχνική του Παπαδιαμάντη φτάνει στο αποκορύφωμά της, όταν το έγκλημα αναδύεται βουβό μέσα από τις τύψεις της φόνισσας, που η ίδια το καταδικάζει, ενώ, παράλληλα, την εξανθρωπίζει το, στο βάθος του, ανθρωπιστικό ιδανικό της.

Τα *Ρόδινα Ακρογιάλια*, με υπότιτλο *Κοινωνικόν μυθιστόρημα*, είναι έργο που δείχνει την παρακμή και τα γηρατειά του συγγραφέα.^[εκκρεμεί παραπομπή] Είναι ένα αφήγημα συμποσιακού τύπου, όπου οι συγκεντρωμένοι φιλοσοφούν ή διηγούνται ιστορίες. Οι δύο ήρωες του έργου, ο ναυτικός Διαμαντής ο Αγάλλος και ο βοσκός Πατσοστάθης, διηγούνται την ιστορία τους στον τρίτο ήρωα, τον αφηγητή, στον οποίο υποκρύπτεται ο Παπαδιαμάντης. Ο Αγάλλος, αλαφροϊσκιωτος από γενιά, έλειψε χρόνια στα βόρεια της Γαλλίας κι έχει γυρίσει τώρα, γεροντοπαλικάρο, στο νησί του, ενώ ο Πατσοστάθης, αγροίκος βοσκός ή άπραγο αγρίμι, μένει για έντεκα χρόνια αρραβωνιασμένος επειδή του έχουν κάνει μάγια, αλλά και με μάγια παντρεύεται. Η νουβέλα μάς δίνει ανάγλυφη την εικόνα της ζωής στην ελληνική επαρχία του 19ου αιώνα και των ηθών στην ελληνική ύπαιθρο της εποχής όσον αφορά τον γάμο και τις προσωπικές σχέσεις γενικότερα, αναδεικνύοντας -με τον μοναδικό τρόπο και την υψηλή ψυχογραφική δεινότητα του Παπαδιαμάντη- τα ανθρώπινα πάθη και τις

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Το έργο του

« Όπου καὶ νὰ σᾶς βρίσκει τὸ κακό, ἀδελφοί, ὅπου καὶ νὰ θολώνει ὁ νοῦς σας
μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμὸ καὶ μνημονεύετε Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη. »

—Ὁδυσσέας Ἐλύτης, *Τὸ Ἄξιον Ἑστὶ*^{17]}

Μέσα στα περισσότερα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, του συγγραφέα και υμνητή «του ρόδινου νησιού του», γίνεται συχνή αναφορά στο φυσικό περιβάλλον της Σκιάθου, στις ρεματιές, τις χαράδρες, τα υψώματα, με διαφορετική το καθένα βλάστηση. Επίσης αναφέρεται συχνά και η θαλασσινή της διαμόρφωση, με τα αμέτρητα λιμανάκια, τους κόρφους και τους κάβους, τους γκρεμούς, τις σπηλιές, τα νησάκια, τις αμμουδιές, τα ακρογιάλια. Αυτές οι αλησμόνητες παιδικές μνήμες κυριαρχούν στη σκέψη του Παπαδιαμάντη και τις κάνει διηγήματα, εμπλουτισμένα με τα θρησκευτικά βιώματά του και με τα βάσανα, τους καημούς και τις μικροχαρές της σκιαθίτικης φτωχολογιάς. Οι ήρωές του είναι ψαράδες, αγρότες, ιερωμένοι, μετανάστες, πολυφαιλίτες, εργένηδες, αναξιοπαθούσες χήρες, όμορφες ορφανές, αλλά και κακάσχημες μάγισσες και διάφορες αγύρτισσες.

Όταν δεν έκανε τέχνη τις παιδικές του αναμνήσεις, έπαιρνε τα θέματά του από τη ζωή των φτωχογειτονιών της Αθήνας. Το υπόστρωμα συνήθως είναι θρησκευτικό. Το εξωτερικό περιβάλλον περιγράφεται με αληθινή λατρεία προς τη φύση. Υπάρχει όμως και μια οξύτατη ψυχολογική περιγραφή, μια εύστοχη διείσδυσή στα βάθη του ψυχικού κόσμου των ηρώων του, που έκανε τόση εντύπωση, τόσο στους μετέπειτα χρόνους όσο και στην εποχή του, που πολλοί τον παρομοίασαν με τον Ντοστογιέφσκι.

Ολόκληρη η ουσία της πεζογραφίας του περικλείεται μέσα σε μια φράση του ίδιου :
*«Το ἐπ' ἔμοι, ἐνόσω ζω, καὶ ἀναπνέω καὶ σοφρονῶ, δὲν θὰ παύσω νὰ υμνῶ μετὰ
λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράφω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν, καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ
στοργῆς τὰ γνήσια ἐλληνικὰ ἥθη».*

Στενότερα ηθογράφος στην αρχή, διεύρυνε με τον καιρό την ηθογραφία του και την τεχνική του, ώστε να θεωρείται ότι αυτός εγκαινίασε τη διηγηματογραφία στην Ελλάδα. Προσέδωσε στο έργο του τέτοια ποιότητα, που τον καθιέρωσε ως πρωταγωνιστή της ελληνικής πεζογραφίας. Οι εμπνεύσεις του, τροφοδοτούμενες από ένα απόθεμα μνήμης, διαποτίζονται από τον ποιητικό οίστρο και τη μαγεία του